

GERÇEKÇİLİĞE YÖNELİK POSTMODERN ELEŞTİRİLER VE FELSEFİ DEĞERİ

Yrd. Doç. Dr. Hasan AYDIN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Kurupelit Yerleşkesi-
Samsun, tel: 0362 3121919-5411, e-posta: haydin@omu.edu.tr

Özet:

Gerçekçilik (realism) düşüncesinin, son dönemlerde felsefe literatüründe ve özellikle postmodern düşünce içerisinde, köklü eleştirilere uğradığı görülmektedir. Gerçekçiliğe yönelik bu eleştiriler, J. R. Searle'ün saptamasıyla üç ana argümana indirgenebilir. Bunlar, kavramsal görecelilik, doğrulamacı ve kendinde şey argümanlarıdır. Bu bildiri, anılan üç argümanı felsefi açıdan çözümlenmekte ve gerçekçiliği yadsımanın olumsuz sonuçlarını gözler önüne sermeye ve bu bağlamda postmodern felsefenin kuşkucu gelenekten beslenerek nasıl bir nihilizme yol açtığını görmemize olanak sağlamaya çalışmaktadır.

1. Giriş:

Felsefe tarihinde gerçekçilik (realism) düşüncesine farklı yaklaşan filozoflar bulunsa da, onun özde, insanların temsillerinden ve algılarından bağımsız bir dış dünyanın ya da nesnel gerçekliğin bulunduğu iddiasına gönderme yaptığını söylemek olasıdır. Bu iddia, 'dış dünyadaki şeylerin ne durumda olduklarını değil, sadece onların var olduklarına dair bir yolun bulunduğunu ifade eder.'¹ Bu haliyle gerçekçiliği savunan filozofların, bir algılayan, düşünen ve bilen özne olmadığında da, hem kendimizin hem de dışımızdaki şeylerin var olduğu düşüncesinden yola çıktıklarını söylememiz gerekmektedir.² Kuşkusuz felsefe tarihi içerisinde, Eski Yunan'dan günümüze, gerçekçiliği farklı bir biçimde tanımlayan, ona olumsuz yaklaşan ya da deneyimlerimiz ve algılarımızın dışında nesnel bir gerçekliğin olmadığını; olduğunu ileri sürsek bile bunu temellendiremeyeceğimizi savunan düşüncelerle karşılaşmak olasıdır. Bu bağlamda, felsefe tarihinde köklü yer edinen sofistleri, Akademia kuşkucularını³ Berkley'i⁴ vb. anımsatmak yeterlidir.⁵ Fakat gerçekçilik düşüncesine karşı çıkan söz konusu düşünürlerin, felsefe tarihinde ilgi duyulan ve kendileriyle hesaplaşılan düşünürler olmakla birlikte, son dönemlere gelene değin felsefe içerisinde güçlü bir ağırlıklarının olmadığını söylemekte bir sakınca olmadığı kanatındeyim. Oysa son dönemlerdeki felsefi tartışmalara kabaca bir göz attığımızda, gerçekçilik düşüncesinin hem felsefenin hem de diğer disiplinlerin saldırılarına maruz kaldığını ve bu saldırıların egemenliğinin gittikçe arttığını söylemek gerekmektedir. Nitekim, Nelson Goodman, Michel Dummett, Thomas Kuhn, Paul Feyerabend, Hilary Putnam, Richard Rorty, Jacques

¹ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, The Free Press, New York 1995, s. 155-156.

² Bkz. A. Kadir Çüçen, Melek Z. Zafer, Adnan Esenyel, *Varlık Felsefesi*, Ezgi Katabevi, Bursa 2009, s. 28 vd.

³ Bkz. Alan Musgrave, *Sağduyu, Bilim Ve Kuşkuculuk*, (çeviren: Pelin Uzay), Göçebe Yayınları, İstanbul 1997, s. 14 vd.

⁴ Bkz. G. Berkeley, *Tree Dialogues Between Hylas and Philonous*, The Open Court Publishing Company, LaSalle 1958, s. 1 vd.

⁵ Felsefe tarihinde ontolojiye ve dışsal gerçekliğe farklı yaklaşımlar için bkz. Kadir Çüçen, Melek Z. Zafer, Adnan Esenyel, *Varlık Felsefesi*, s. 38 vd

Derrida, Humberto Maturana, Francesco Varela, Terry Winograd gibi son dönemlerin şöhretli düşünürlerinin, çoğu kez bizim temsillerimiz dışında, bizden bağımsız ontolojik bir gerçekliğin var olduğu şeklindeki temel varsayıma meydan okuyan kişiler olarak yorumlandıkları ve öyle takdim edilmeye çalışıldıkları görülür.⁶ Hatta kimi felsefecilerin, modern fiziğin, yani kuantum fiziğinin, ontolojik gerçekliğin varlığıyla çeliştiğini bile ileri sürdükleri gözlenmektedir. Gerçekçiliğe yönelik son dönemlerde yayılan bu saldırıların geri planında kuşkucu gelenekten beslenen postmodern felsefenin güçlü bir yer edindiğinin altını çizmek gerekir.⁷ Bu saldırı o kadar yaygınlaşmıştır ki, J. R. Searle'ün söylemiyle adeta felsefi bir moda haline gelmiştir.⁸

Bu açıdan biz bu bildiride, gerçekçiliğin aleyhine son dönemlerde ve özellikle postmodern felsefe geleneği içerisinde sık sık ileri sürülen temel argümanları, J. R. Searle'ün çözümlemesinden yola çıkarak ortaya koyup eleştiri süzgecinden geçirmeye ve argümanların felsefi değerini tartışmaya çalışacağız. Kuşkusuz bunu yaparken önce anılan argümanları açık bir biçimde gözler önüne sermeye, yeter düzeyde temellendirilip temellendirilmediklerini göstermeye ve mantıksal sonuçlarını eleştiri süzgecinden geçirmeye çalışacağız.

2. Gerçekçiliğe Yönelik Üç Temel Argüman ve Felsefi Değeri Kavramsal Görecelilik, Doğrulama ve Kendinde Şey Argümanı

Son dönemlerdeki felsefi tartışmalarda, özellikle postmodern eğilimli felsefe geleneği içerisinde genel olarak gerçekçiliği reddeden ya da gerçekçiliği eleştiren söylemlere bakıldığında, bunları üç ana argümana indirgemek olasıdır. Bunlar, 'kavramsal görecelilik', 'doğrulamacı' ve 'kendinde şey' argümanlarıdır.⁹ Bu argümanların farklı versiyonları bulunmakla birlikte, biz tipolojik bir yaklaşım benimseyerek, bunların en yaygın ifade tarzını temele alacağız.

a. Kavramsal Görecelilik Kanıtı ve Felsefi Değeri:

Gerçekçiliğe yönelik en yaygın olarak kullanılan argümanlardan birisi, kavramsal görecelilik (conceptual relativity) argümanıdır. Bu argüman, gerçekçiliğin, kelime dağarcığı, genel kavramsal şemalar, simgeler, haritalar, modeller, teoriler gibi insanî temsillerin ürünü olduğunu, dolayısıyla isteğe bağlı ve yapıntısal olduğunu ileri sürer. Bu teze göre, aynı gerçekliği temsil etmek için birbirinden farklı çok sayıda temsil sisteminin olması olasıdır. Her temsil sistemine göre değişen bir şeyin kendinde varlığından söz etmek mümkün değildir; o halde insanî temsillerden bağımsız bir dışsal gerçeklik yoktur; her şey insan yapıntısıdır.¹⁰ Sözelimi N. Goodman'ın deyişiyle, 'dünyaları biz yaparız; aynı şekilde, takımyıldızlarını, başkalarını değil de belli yıldızları seçip bir araya getirerek biz oluştururuz.'¹¹ Yine H. Putnam, zihinden bağımsız bir gerçekliğin olduğunu yadsıyarak, 'zihin ve dünya birlikte, zihin ve dünyayı yapılandırmaktadır' demektedir ve dil ile dış dünya arasında bir ayırım

⁶ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s. 157-158.

⁷ Bkz. Bkz. Hasan Aydın, "Postmodernizm, Dayandığı İlkeler ve Bilim Felsefesi", *İnsancıl*, sayı: 188, İstanbul 2006, s. 16-28.

⁸ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s. 2-3.

⁹ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s. 159 vd.

¹⁰ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s. 159 vd.

¹¹ Bkz. N. Goodman, *Of Mind and Other Matters*, Harvard University Press, 1984, s. 36 vd.

yapamayacağımızı söylemeye çalışmaktadır.¹² Bu iddiaya göre, biz gerçekliği, gereksinimlerimiz, ilgilerimiz, önyargılarımız ve kültürel geleneklerimiz, kavramsal uzlaşılarımız doğrultusunda biçimlendirir, kurgular ve yaratırız.¹³ Çünkü bu iddia uyarınca gerçeklik, ‘bizim tarafımızdan oluşturulur, bize verilmiş, orada duran bir değildir.’¹⁴ Benzer anlayışın izdüşümlerini ‘gerçek keşfedilmez, oluşturulur’ diyen R. Rorty’de de bulmak olasıdır.¹⁵ Pek çok ülkede yapılandırmacılık (costructivism) adı altında eğitim felsefelerine de etki eden bu tez¹⁶, yani ‘gerçekliği bizim oluşturduğumuz tezi’ doğru mudur? Bunu görmek için, tezin ana savlarını analitik olarak irdelemek ve felsefi sonuçlarını gözler önüne sermek gerekmektedir.

Kavramsal görecelilik, aslında doğru bir tezdin ve gerçekliğe yönelik betimlemelerin ve açıklamaların daima seçtiğimiz kelimeler ve kavramsal sistemler, modellemeler vb. içinde yapıldığını ve bunun da bir parça keyfi olduğunu söylemektedir. Zira dilsel ve kavramsal sistemler uzlaşımsaldır. Ancak bu tezi, gerçekliği biz oluşturuyoruz biçimine dönüştürmek ve gerçekçilik aleyhine kullanmak hiç de doğru gözükmemektedir. Argümanın bu şekilde kullanılmasının en az beş felsefi sorun içerdiğini söylemek gerekir:

1. Gerçekliği eğer öznel ve öznelin kavramsal şemaları oluşturuyorsa, bu öznenin de bir başka özne tarafından oluşturulduğu ve bu açıdan yapıntı olduğu anlamına gelmektedir. Yapıntının oluşturduğu, yapıntı bir dünyada yaşadığımızı kabul etmek felsefi açıdan hiç de çekici bir düşünce olmasa gerektir. Bu durumda gerçekle gerçek olmayan arasında ayırım tümüyle ortadan kalkmaktadır. Bu ise her şeyin söylenebileceği, bir diğer deyişle her şeyin mübah olduğu anlamına gelmektedir. Gerçekliği biz inşa ediyoruz diyen kişinin kendi gerçekliğini de hesaba katması zorunludur.

2. Kavramsal görecelilik, aslında kavramların kendisine uygulandığı dışsal gerçekliği var sayar. Bu yüzden dışsal gerçekliği yok sayan her sav iç-çelişkili bir sav olmak zorundadır. Yani anılan argüman gerçekçilik aleyhine çelişkiye düşmeksizin ileri sürülemez. Zira kavramsal görecelilik örtük bir biçimde gerçekliği varsayar.¹⁷

3. Kavramsal göreceliliği, dışsal gerçekliğin aleyhine kullananların ileri sürdükleri savın en güçlü yanı, kendisine farklı kavramsal yapıları ve şemaları uygulamamıza izin veren bir gerçekliğin iç-çelişkili olduğu savıdır.¹⁸ Bu savın gerçekçi olmadığını göstermek için Putnam’ın kullandığı bir örneği fazla değiştirmeden ele almak ve konuyu açmak gerekmektedir. Örneğin, Δ , Π , \cap ’den oluşan bir dünya varsayalım ve bunlara A, B, C, nesnelere diyelim. Bu dünyada kaç nesne vardır? Genel kabule ve Carnap’ın sistemine göre üç nesne vardır. Fakat Lesniewski ve diğer Polonyalı mantıkçılara göre, bu dünya da, $1=A$, $2=B$, $3=C$, $4=A+B$, $5=A+C$, $6=B+C$, $7=A+B+C$ olmak üzere yedi nesne vardır.¹⁹ Şu halde hayal edilen dünyada gerçekte kaç nesne vardır? Gerçekten üç nesne mi, yoksa yedi nesne mi? Bunun mutlak bir yanıtı yoktur; zira vereceğimiz her yanıt, keyfi olan kavramsal seçimimize, mantıksal-matematiksel modellememize dayanmaktadır. Bu açıdan, belli bir şemadan, belli bir

¹² Bkz. H. Putman, *Realism with a Human Face*, (ed.: James Conant), Harvard University Press, s. 96; H. Putman, *The Many Face of Realism*, Open Court Publishing, La Salle, IL, 1987, s. 18 vd.

¹³ Bkz. Hasan Aydın, “Postmodernizm, Dayandığı İlkeler ve Bilim Felsefesi”, s. 17-18.

¹⁴ Bkz. Linda Hutcheon, *The Politics of Postmodernism*, Routledge, London: 1989, s. 2.

¹⁵ Bkz. Richard Rorty, *Consequences of Pragmatism*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982, s. 16.

¹⁶ Bkz. Hasan Aydın, *Felsefi Temelleri Işığında Yapılandırmacılık*, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s. 11 vd; Clive Beck, “Postmodernizm, Pedogogy, and Philosophy of Education”, http://www.ed.uiuc.edu/EPS/PES-Yearbook/93_docs/BECK.HTM

¹⁷ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s. 159 vd.

¹⁸ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s. 159 vd.

¹⁹ Bkz. H. Putman, *Realism with a Human Face*, s. 96-97.

modellemeden dünyada tam olarak üç nesne vardır önermesi doğru olurken, diğer şemadan ya da başka modellemeden yanlış olmaktadır. Şu halde, dışsal gerçekliğin, bizden bağımsız olarak var olduğuna inanılan gerçekliğin tutarsız ve birbiriyle bağdaşmaz betimlemelere izin vermesi önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Zira kavramsal göreceliliğe göre, aynı durum birbiriyle bağdaşmaz, ama eşit şekilde gerçeli yollarla açıklanabilir; ancak buradaki bağdaşmazlığın her zaman tutarsızlık anlamına gelmediğini belirtmek gerekir. Sözelimi Putnam, şeylere ilişkin tüm ifadelerin bağdaşmaz olduğunu ileri sürmemektedir. Zira ona göre, top plastikten yapılmıştır gibi bir önerme, kavramsal göreceliliğe göre, olağan anlamda bağdaşmazlık içermemektedir; ancak üç top vardır önermesinde olduğu gibi, sayı ve çeşit bildiren önermelerde durum değişmektedir. Burada bağdaşmaz ve birbiriyle tutarsız görünen önermeler ileri sürülebilir. Bu yüzden, burada temsillerimizden bağımsız, dilden bağımsız bir dünyadan söz etmek olanaksızdır. H. Putnam'ın tutarsızlık ve bağdaşmazlık olarak gösterdiği durum gerçek bir tutarsızlık olarak görülebilir mi? Ve buradan hareketle gerçekliği bizim inşa ettiğimiz, gerçekle onu temsil eden dil arasında bir ayrım yapamayacağımız söylenebilir mi? Kısaca yanıt vermek gerekirse, sanmıyorum ve bence burada çelişkili bir durum da bulunmamaktadır. Eğer bir dünyada aynı zamanda hem üç hem de yedi nesne vardır gibi bir önerme oluştursaydım bu mantıksal açıdan bir çelişki olurdu. Ancak, bir şema ya da modellemeye göre 3, bir başka şema ve modellemeye göre yedi nesne vardır demek çelişki değildir. Çünkü perspektifler değişmektedir. Burada sadece seçtiğimiz kavramsal şemalarımızın, modellemelerimizin, nesnelere dünyasının betimine etki ettiğini söylemek söz konusudur; yoksa gerçekliğin iç-çelişkili olduğu ve bizden bağımsız bir gerçekliğin olmadığını değil.²⁰ Öte yandan bu durum, gerçeği dile indirgemeyi de zorunlu kılmaz. Çünkü dil, sadece gerçeklik üzerinde konuştuğumuz temsil sisteminden ibarettir ve gerçekliği var sayar. Aynı olgu, evreni anlarken kullandığımız tüm matematiksel modellerimiz ya da uzaya uyguladığımız geometrik sistemlerimiz için de geçerlidir. Sözelimi, Euklid geometrisinin aksiyomlarının bütünüyle aksi yönünde Euklid-dışı geometriler tasarlayabiliriz ve bunları uzaya uygulayabiliriz.²¹ Bu gerçekliği bizim yapılandırdığımız anlamına mı gelir? Hayır gelmez; sadece gerçekliği belli bir şemayla, belli bir modellemeyle anlamaya çalıştığımız anlamına gelir. Bu açıdan kavramsal görecelilik tezi, bir dış dünyanın olmadığı, onu bizim yapılandırdığımız anlamında değerlendirilemez.

4. Kavramsal göreceliliği, gerçekçilik aleyhine kullananların düştüğü önemli hatalardan birisi de gerçekliğin farklı düzeylerini birbirine karıştırmak ve ontolojik gerçekliği epistemolojik gerçekliğe indirgemektir. Oysa, dilde varlık, zihinde varlık ve dış dünyada varlık farklı şeylerdir.²² Dilde varlık, her zaman gerçekte varlığa işaret etmeyebilir. Sözelimi uçan at, kaf dağı gibi. Aynı şekilde, gerçekte varlığın her zaman dilde var olması da gerekmez; nitekim Amerika kıtası keşfedilmeden o dilimizde var değildi. Zihinde varlık, gerçekliğin bizdeki bir izdüşümü ve tasarımıdır ve bu izdüşüm ve tasarım, şemalarımızın, modellerimizin, yani temsillerimizin etkisi altındadır. Bu açıdan, gerçekçiliğe karşı ileri sürülen savlar, sadece dilde ve zihindeki gerçekliğe gönderme yapmakta, dilde ve zihinde ortaya çıkan tasarımın boşlukta oluştuğunu savlamaktadır. Oysa bu, insanın pratik yaşamını imkansız kıldığı gibi, varlığı tümüyle kavramsal şemalarımıza indirgemektedir. Varlığı tümüyle kavramsal şemalarımıza ve temsillerimize indirgemek, bir şeye ilişkin, kavramsal şemam ya da temsillerim yoksa

²⁰ Benzer bir eleştiri için bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s. 161 vd

²¹ Bkz. Hans Reichenbach, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, (çeviren: Cemal Yıldırım), Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s. 89 vd.

o şey gerçekte yoktur anlamını da içermektedir. Oysa durum hiç de böyle değildir. Her oluşturduğumuz tasarım gerçek olmayabileceği –zira yanılabiliriz, yapıntısal bir şey oluşturabiliriz vb.- gibi, tasarımı yoksa o şey yoktur anlamına alınmaz. Sözgelimi bir an için tüm bilen öznelere öldüğünü varsaysak, bilen özne kalmadığı için Ağrı dağı yoktur denilebilir mi? Bence kesinlikle hayır. Çünkü biz görmesek bile o varolmayı sürdürecektir. Biz epistemolojik temelden yola çıkarak bir şeye vardır diyebiliriz ama epistemolojik bir temelimiz yoksa aynı rahatlıkla yoktur diyemeyiz. Bu açıdan ontolojik gerçekliği epistemolojik gerçekliğe indirgeyip, iki değerli Aristo mantığıyla vardır ya da yoktur gibi kesin bir ikilem kuramayız. Çünkü Amerika kıtası keşfedilmeden önce, onun tasarımına da sahip değildik; bu bizim için belirsizdi; bu açıdan varlığa ilişkin olarak yoktur demek, şuan temsiline sahip olmadığımız şeylerin yok olduğu anlamını içermez. Karadeliklerin ötesini bilmiyoruz diye hiçbir şey yoktur demeye hakkımız olmasa gerekir. Bu açıdan vardır ve yoktur yanında belirsiz olan bir kategoriden de söz etmek gerekmektedir.

5. Eğer gerçekliği kavramsal şemalarımız ve temsillerimiz ışığında biz yapıyorsak, bu durumda, bir romanda kurulan ilişkiler ağıyla, sosyolojinin ortaya koyduğu toplumsal ilişkiler örgüsü arasında hiçbir fark kalmayacaktır. Bir bilim insanı olarak sosyoloğun, romancı gibi masa başına oturup, ilişkiler ağı ördüğü ve bunu da gerçekliğin bir betimi olarak sunduğunu düşünmek, açıkçası bilimi yok saymak demektir. Bu açıdan gerçekliği biz inşa ediyoruz savı, her şeyi eşitlemekte, düşünsel etkinlikler arasında ciddi bir karmaşaya yol açmaktadır.²³

b. Doğrulamacı Argüman ve Felsefi Değeri:

Gerçekçiliğe yönelik son dönemlerde ortaya konan karşı çıkışlarda beliren ikinci argüman, J. R. Searle'ün adlandırmasıyla doğrulamacı argümandır (verificationist argument).²⁴ Buna göre, hiçbir şey insanın algısından bağımsız olamaz; zira insanın kendi algılarını aşması olası değildir ve bütün bildiğimiz kendi deneyimlerimizdir. Şu halde, bizim dışımızda bir gerçekliğin olduğunu iddia etmemiz mümkün değildir; iddia edebileceğimiz tek şey bilgisine sahip olduğunu düşündüğümüz algılarımızdır. Öyleyse biz gerçeklik üzerinde değil algılarımız üzerinde konuşuruz.²⁵ Bu iddia aslında felsefe tarihinde yer yer karşımıza çıkmaktadır. Berkley, 'var olmak algılanmaktır'²⁶; J. S. Mill, 'nesnel duyuların kalıcı olasılığıdır'²⁷ derken bu sava gönderme yapmaktadır. Aynı şekilde I. Kant, felsefe geleneğine dayanarak, görünüşle gerçek arasında ayırım yapıp, sadece görünüşü bilebileceğimizi, kendinde şeyi asla bilemeyeceğimizi söylerken benzer bir görüşü dillendirmektedir.²⁸ Son dönemlerde, postmodern felsefe içerisinde yeniden canlanan bu tezin, J. S. Searle göre iki ucu bulunmaktadır: İlki, algılayabileceğimiz her şey, bizim kendi deneyimlerimizdir. Bu nedenle, deneyimlerimizin ötesinde bir gerçeklik olması gerekiyorsa, bu bilinemez ve anlaşılabilir. İkincisi birincisinin uzantısıdır ve gerçek dünya hakkında sahip olduğumuz temel, yalnızca deneyimlerimiz olduğunu söyler. Eğer

²² A. Kadir Çüçen, Melek Z. Zafer, Adnan Esenyel, *Varlık Felsefesi*, s. 27.

²³ Bu konuda kimi eleştiriler için bkz. Hasan Aydın, "Postmodernizm, Dayandığı İlkeler ve Bilim Felsefesi", s. 17 vd.

²⁴ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s.167.

²⁵ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s.167 vd.

²⁶ Bkz. G. Berkeley, *Tree Dialogues Between Hylas and Philonous*, s. 1 vd.

²⁷ Bkz. J. S. Mill, *System of Logic*, vol I, London trs., s. 1 vd.

²⁸ Bkz. Heinz Heimsoeth, *Immanuel Kant'ın Felsefesi*, (çeviren: Takiyyettin Mengüşoğlu), Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 83.

böyle ise, yani gerçek dünya hakkındaki iddialarımız, deneyimlerimizin ötesine gidemiyorsa, o zaman hiçbir epistemik temele sahip olmadığımız bir şeyi temel varsayım olarak kabul ediyoruz demektir.²⁹ Bu iki uç, felsefi açıdan doğru mudur? Ben bunun yanlış olduğunu ileri süreceğim ve savımı iki nedene dayandırarak gerekçelendirmeye çalışacağım.

1. J. R. Searle'ün doğrulamacı argüman diye nitelendirdiği şey, deneyimle deneyimin içeriğini ya da deneyimle deneyime konu olan şeyi birbirine karıştırmaktadır.³⁰ Şuan bilgisayarımda bu bildiri metnini yazıyorum; bilgisayarı, onu üzerine koyduğum masayı, bilgisayarın tuşlarını ve tuşlara dokunan parmaklarımı görüyorum. Duyularım bana duyum izlenimleri veriyor, duyuşsal bir deneyim yaşıyorum ve içgüdüsel bir inançla onların var ve gerçek olduğuna inanıyorum. Doğrulamacı argümanın ima ettiği gibi, görsel deneyimin görsel algılamanın temel bir ögesi olduğu gerçeğinden, görsel deneyimin kendisinin algılanan şey olduğu anlamı çıkmaz.³¹ Kısaca söylemek gerekirse, birisinin gerçek dünyayı algılamak için algısal araçları kullanması, ona direk ulaşması anlamına gelmez. Eğer biz deneyimimizle deneyimin içeriğini ya da deneye konu olan şeyi birbirine karıştırsak, yaşadığımız deneyimlerin gerçek mi hayal mi olduğuna asla karar veremeyiz. Klasik kuşkuculukta olduğu gibi, rüya gördüğüm, bir halüsinasyonun kurbanı olduğum ve kavanozda bir beyin olarak var olduğum ve cin fikirli bir bilim adamının kavanozdaki beynime dokunarak belli duyular/deneyimler yaşamamı sağladığı vb. ileri sürülebilir.³² Bu kuşkucu argümanlara yanıt verme durumunda değilim; ancak şu kadarını söyleyebilirim: Benim savım, tüm bunlar yaşanıyor olsa bile, benim deneyimimin, algılarımın içeriğiyle yani algıya konu olan şeyle aynı olmadığıdır. Çünkü ben her koşulda, dışsal bir şeyi deneyimlediğim hissine kapılmaktayım. Bu açıdan şu an önümde bir bilgisayar var ve onda yazı yazıyorum gibi bir deneyimi, salt deneyim olarak göremem; bu deneyimin işaret ettiği bir içeriğin ya da konunun da benim açımdan olması gerekir. Bana öyle geliyor ki, şu an önümde bilgisayar var gibi bir önermenin, buna ilişkin algımın yanlış çıktığını düşünmek, -kimi filozoflar bunun mümkün olduğunu ileri sürmüştür- ve kabul etmek bir özne olarak benim için imkansız gibi görünmektedir. Bunu kabul etmek halüsinasyon gördüğümü ya da şizofrenik şeyler yaşadığımı, rüya gördüğümü vb. kabul etmek demektir ki, bunu kabul etmek hiç de kolay değildir.³³ Nitekim şizofrenik olaylar yaşayan ve zihninde gerçekte olmayan şeyler gören kimsenin, buna ikna edilmesi, Akıl Oyunları filmindeki John Nash'in yaşantılarının aksine, pek mümkün olmamaktadır. Bu açıdan benim için, Russell'ın deyişle söylersem, duyu verilerimin kendisine dayandığı ya da duyu deneyimlerime konu teşkil eden ve gerçeklik diye düşündüğüm ve duyu verilerimden çıkarsadığım şeye duyduğum inanç, içgüdüsel bir inançtır.³⁴ Ve öyle sanıyorum ki, bu içgüdüsel inanç sayesinde yaşamımızı sürdürmekte, bilimi, sanatı, felsefeyi vb. bunun sayesinde yapabilmekteyiz. Tam bu bağlamda klasik felsefede önemli bir yer edinen ve I. Kant'ın felsefesinde fenomen-numen ayrımıyla köklü ifadesini bulan görünüş-gerçek ayrımının da yapay bir ayrım olduğunu belirtmek gerekir. Zira duyulur nitelikleri nesneden kaldırınca geriye hiçbir şey kalmamaktadır. Bu idealist felsefenin

²⁹ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s.170.

³⁰ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s.1767 vd.

³¹ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s.171.

³² Bu tip kuşkucu argümanlar için bkz. Alan Musgrave, *Sağduyu, Bilim ve Kuşkuculuk*, s. 37 vd.

³³ Bu konuda ilginç bir tartışma için bkz. Norman Malcolm, "*Bilgi ve İnanç*", (çeviren: Hasan Aydın), *İnsancıl*, sayı: 181, İstanbul 2005, s. 9-16.

³⁴ Bkz. B. Russell, *Felsefe Sorunları*, (çeviren: Vehbi Hacıkadıroğlu), Kabcacı Yayınları, İstanbul 1994, s. 23-24.

Aristoteles'ten ödünç aldığı töz-ilinek ayrımının bir uzantısıdır ve A. J. Ayer'in da göstermeye çalıştığı gibi dilden kaynaklanan sahte bir sorundur.³⁵

2. Sadece deneyimlerimizi bilebileceğimiz savına dayanan ve varlığı algıya indirgeyen doğrulamacı argüman, pratik yaşam açısından da sorun çıkarmaktadır. Eğer her şey salt öznel deneyim ve öznel algıdan ibaret ise, bu solipsizme götürür ve sadece deneyimden ibaret olan bir arabanın insana çarptığında onu neden yaşamından ettiğini açıklamaya olanak bırakmaz. Öte yandan her şey deneyimden ibaretse ve var olmak algılanmaksa, ayrıldığında algılayan bir özne olmadığı için evimin yok olduğunu mu düşünmem gerekir?³⁶ Bir an Berkley'in dediği gibi Tanrı algıladığı için var olmaya devam ettiğini düşünsem³⁷ ya da Putman'ın farklı bağlamda dile getirdiği tanrısal bir bakışa³⁸ inansam bile, aynı şekilde kalacağından nasıl emin olabilirim? Descartes gibi, Tanrı iyidir ve bizi yanıltmaz³⁹ diyerek teselli olabilir miyim? Sanmıyorum. Beni bu konuda olumsuz düşünmeye iten iki nedenden söz etmem gerekir. İlki, tek-tanrılı dinlerde, Tanrı iyidir dense de, O'nun eylemlerini akli imkansızlık dışında sınırlamanın bir yolunun olmadığı genel kabulü vardır ve bu kabul, O'nun kudretini sınırlayacağı düşüncesiyle Tanrı'ya amaç ve gaye de yüklenemez.⁴⁰ Sözelimi tek-tanrılı dinlerin tipik bir örneği olan İslami öğretiye bakılırsa, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi olayında, Tanrı izleyenleri yanıltmıştır ve Hz. İsa'yı çarmıha gerdiklerini sanmaları için, Tanrı'nın izleyenlere bir başkasını Hz. İsa olarak gösterdiği ileri sürülmüştür.⁴¹ İbn Rüşd'ün deyişiyle, her şeye kadir olarak konumlandırılan, hiçbir ilke ve kuralca sınırlanılmayan ve yaptıklarından sorumlu olmadığı ve bir gaye ve amaç gütmeye söylene Tanrı'nın⁴² bizi yanıltmayacağından nasıl emin olabiliriz? İkincisi, algıladığımız, deneyimlediğimiz şeye konu teşkil eden şeyi gerçek saymayıp, onun varlığını Tanrı gibi daha sorunlu bir temele dayamak, savı kanıt saymak hatasına düşmektedir. Kanıtlanması gereken bir ilkeyi, bir başka şey için kanıt saymak ciddi bir safsatadır⁴³ ve hiçbir güven duygusuna yol açmamaktadır.

c. Kendinde Şey Argümanı ve Felsefi Değeri:

Gerçekçiliğe karşı son dönemlerde ve postmodern felsefede dile gelen üçüncü argüman kendinde şey argümanıdır (the ding an sich argument) ve bu argüman, aslında ilk iki argümanın, yani kavramsal görecelilik ve doğrulamacı argümanın birlikte kullanımından başka şey değildir. J. S. Searle'ün kanısına göre, bu argüman, son dönemdeki felsefe yazınında açık bir biçimde dile getirilmemektedir; buna karşın klasik felsefe içerisinde izleri sürülebilecek bir argümandır.⁴⁴ Buna göre, herhangi bir bilişsel durum, birtakım bilişsel durumların parçası olarak ve bir bilişsel yapı içerisinde ortaya

³⁵ Bkz. A. J. Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, (çeviren: Vehbi Hacıkadiroğlu), Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 17 vd.

³⁶ Ben bakmadığımda ev yerinde durmaktadır, ama bakmadığımda yerinde midir? Buna ilişkin felsefi bir çözümleme için bkz. Hans Reichenbach, *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, s. 122 vd.

³⁷ Bkz. G. Berkeley, *Tree Dialogues Between Hylas and Philonous*, s. 1 vd.

³⁸ Bkz. H. Putman, *Realism with a Human Face*, s. 23.

³⁹ Bkz. R. Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, (çeviren: Mesut Akın), Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 56.

⁴⁰ Bkz. Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din, Felsefe ve Bilim*, Naturel Yayınları, Ankara 2005, s. 119.

⁴¹ Bkz. Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Bilgi Kuramı (Eleştirel Bir Yaklaşım)*, Naturel Yayınları, Ankara 2005, s. 167, dipnot: 499.

⁴² Bkz. Bkz. İbn Rüşd, *Tehâfüt et-Tehâfüt (Tutarsızlığın Tutarsızlığı)*, (çeviren: Mehmet Dağ), cilt: II, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1998, s. 643.

⁴³ Bu türden düşünce yanılgıları/safsatalar için bkz. Nigel Warburton, *A'dan Z'ye Düşünmek*, (çeviren: Sevda Çalışkan), Dost Kitabevi, Ankara 2006, s. 21 vd.; İbrahim Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, İstanbul 1993, s. 1 vd.

⁴⁴ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s. 175 vd.

çıkılmaktadır. Bu durumda, bütün bilişsel durumlar ve yapıların dışına çıkıp bunlarla gerçeklik arasındaki ilişkiyi incelemek olanaksızdır; şu halde hiçbir biliş asla bilişten bağımsız var olan bir gerçekliğin bilişi değildir. Bu durumda biliş ve bilişsel yapının dışında ontolojik bir gerçeklikten söz etmek makul değildir.⁴⁵ Bu kanıtta örtük bir biçimde gündeme gelen şey, bizim temsillerimizin dışına çıkarak, onları gerçeklikle karşılaştırma olanağımızın olmadığı iddiasıdır. Yani bir üst bakışımızın ya da Putnam'ın deyişiyle her şeyin dışından bakan tanrısal bir gözün olmadığı iddiasıdır.⁴⁶ Öncelikle belirtmek gerekir ki, her şeyin temsillerimize bağlı olduğundan, bilişsel durumların diğer bilişsel durumlara geri gitmesinden felsefi açıdan zorunlu olarak bir gerçeklik yoktur sonucu çıkmaz. Bu klasik idealizmin saplandığı bir duruma saplanıp kalmak anlamına gelir. Elbette bu sav, empirist gelenekte dillendirilen uygunluk ya da örtüşme kuramına (correspondence)⁴⁷, yani bilişsel durumlarımızın, gerçeğe ilişkin kavramlarımızın, teorilerimizin vb. gerçeğe uyup uymadığını saptayabileceğimiz anlayışına yapılmış köklü bir eleştiridir. Uygunluk ya da örtüşme kuramını bu bağlamda tartışmak amacımızı aşmaktadır; ancak kendinde şey argümanının doğrulukla gerçekliği birbirine karıştırdığının altını çizmek gerekir. Oysa gerçeklik, ontolojik bir sorun iken doğruluk bütünüyle epistemolojik bir sorundur. Önermelerimizin doğru olup olmadığı felsefi açıdan elbette önemli bir sorundur; ama önermelerimizi gerçeklikle karşılaştıramayız, çünkü üst bakışımız ya da tanrısal gözümüz yoktur deyip buradan gerçeklik yoktur ya da bilinmez demek daha büyük bir sorundur; hatta açıkçası bir tür safsatadır. Postmodern felsefede sıklıkla karşılaştığımız doğrulukla gerçekliği karıştırma anlayışı, klasik felsefede de yer yer karşımıza çıkar ve açıkçası, epistemolojiyi önceleyen Descartes sonrası felsefede daha çok gözlenir. Doğrulukla gerçekliği birbirine karıştırmının nasıl bir safsataya yol açtığını gelin İslam felsefe geleneğinden seçtiğimiz bir örnekle ortaya koymaya çalışalım. Bir İslam düşünürü olan Abd el-Kâhir el-Bağdâdî, gerçekliği reddettiğini ileri sürdüğü sofistlere, 'hakikatin yokluğunun bir hakikati var mıdır?' sorusunu sormayı önerir. Ona göre, bu soruya evet de hayır da denilse hakikat vardır sonucu çıkmaktadır.⁴⁸ Soru doğru mudur? Kesinlikle doğru bir soru değildir, çünkü doğrulukla gerçekliği birbirinden ayrılmaz hale getirmektedir. Bu açıdan Bağdâdî'nin, dile ilişkin safsatalardan birisi olan çok anlamlı sözle aldatma yöntemine başvurduğunu söylemek gerekmektedir. Çünkü Arapça'da hakikat, hem Tanrı'ya hem nesnel gerçekliğe, yani dış dünyaya hem de ona ilişkin yargılarımıza gönderme yapmaktadır. Bağdâdî, ilk anlamı bir kenara bırakırsak sözcüğün son iki anlamı arasında bilerek ya da bilmeyerek bir kavram kargaşası yaratarak, doğrulukla dışsal gerçekliği birbirine karıştırmaya müsait bir soru sormaktadır. Oysa soruyu, 'gerçekliğin yokluğunun bir doğruluğu var mıdır' diye daha belirgin sorsaydı bu karmaşa önlenebilirdi.⁴⁹ Aynı hatanın, yani doğrulukla gerçekliğin bir birine karıştırılma hatasının Batı felsefesinde de var olduğu görülmektedir ve kendinde şey argümanı açıkçası bunun ilginç bir örneğidir. Bu bağlamda söylenecek tek şey, gerçeklik sorunuyla gerçekliğe ilişkin ileri sürdüğümüz önermelerin doğruluk sorununun tamamıyla farklı olduğudur.⁵⁰ Gerçekliğe ilişkin önermelerimizin doğruluğunu saptama konusunda elimizde hiçbir şeyin olmadığını var saysak bile –bence uygunluk ya

⁴⁵ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s. 176.

⁴⁶ Bkz. H. Putman, *Realism with a Human Face*, s. 23.

⁴⁷ Bu konuda bkz. Harun Tepe, *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ve Hakikat*, Ark yayınları, Ankara 1995, s. 81 vd.

⁴⁸ Bkz. Bağdâdî, *Usûl ed-Dîn*, Dâr el-Fünûn İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1346/1928, s. 6.

⁴⁹ Bkz. Hasan Aydın, "İslam Kelâmcıları ve İbn Sînâ'ya Göre Bilginin İmkânı Sorunu ve Sofistler", *Felsefe Dünyası*, sayı: 48, Ankara 2008, s. 101-102.

⁵⁰ Bkz. J. R. Searle, *The Construction of Social Reality*, s. 200 vd.

da örtüşme kuramı doğru, ama eksik gibi gözükmemektedir; çünkü gerçekliğe ilişkin önermelerimizin tutarlılığı ve işlevselliği de bence önemlidir- bundan yine de gerçeklik yoktur sonucu çıkmaz.

3. Sonuç ve Değerlendirme:

Yukarıdaki çözümlememizin de işaret ettiği gibi, son dönemlerde felsefi tartışmalarda, özellikle postmodern eğilimli düşünürlerin yapıtlarında, gerçekçiliğe karşı temelde üç ana argümanın ileri sürüldüğü anlaşılmaktadır. Bizim felsefi çözümlememize göre, her üç argüman da gerçekçilik aleyhine kullanılmaz; zira gerçekçiliğe yönelik her eleştiri, paradoksal bir biçimde ontolojik gerçekliği örtük bir biçimde var sayar. Bunda şaşıracak bir şey yoktur; zira her söylem bir öznenin ontik varlığını içerdiği gibi, aynı şekilde, doğası gereği üzerinde konuşulan şeyi de var sayar. Kaldı ki, kavramsal görecelilik tezi, felsefi açıdan yadsınamayacak bir değere sahiptir ve varsaydığı gerçekliği, farklı kavramsal yapılara bağlı olarak değişik şekillerde ifade edebileceğimizi söyler; yoksa postmodern felsefede dile geldiği gibi gerçekliğin bulunmadığını değil. Her şeyin algıdan ibaret olduğu tezi de, algılanan bir şeyi varsayması bir yana, ontolojik gerçekçilikle epistemolojik doğruluğu birbirine karıştırmaktadır. Benzer bir durumun kendinde şey argümanı için de geçerli olduğunu söylemek gerekmektedir. Zira kendinde şey argümanı, doğrulukla gerçekliği birbirine karıştırdığı gibi, ontolojiyi tümüyle epistemolojiye indirgemektedir; oysa bu hiç de doğru gözükmemektedir.

Bize gerçekliğin bilgisini verdiğini ileri süren ve bunu başarılarıyla kanıtlayan bilim ya da üst düzey bir düşünme etkinliği olan felsefenin, kurgusal yönü ağır basan edebiyat gibi etkinliklerden köktenci bir biçimde farklılaştığını ve bilimin ve felsefenin evrene ilişkin bir tür bilgi verdiğini düşünüyorsak, bir takım epistemolojik gerekçelerden yola çıkıp, onların ontolojik gerçeklikle bağıni koparmamız söz konusu olmaz. Böylesi bir tutum içerisine giren bir felsefeci, kültürümüzde Nasrettin Hoca'nın bastığı dalı kesme fıkrasında dile gelen adamın konumundan öteye gidemeyecektir. Zira ontolojik gerçekliği yadsıyarak hiçbir insani etkinliğin temellendirilemeyeceğini, dolayısıyla bilim, felsefe, sanat ve hatta din gibi düşünsel etkinliklerin yapılmayacağını altını çizmek gerekmektedir.

Tam bu bağlamda yeni bir soru sormak gerekmektedir: Gerçekçiliğe yönelik eleştirileri, bizim bu bildiride yaptığımız gibi, bir takım gerekçeler ileri sürerek reddetmek, bizim dışımızda ya da temsillerimizden bağımsız bir gerçekliğin var olduğunu kanıtlamak anlamına gelir mi? Kesinlikle hayır. O halde temsillerimizden bağımsız bir gerçekliğin var olduğunu kanıtlamak mümkün mü? Kant'ın gerçekliğin var olduğunun kanıtlanamayacağını ileri sürmesi ve kendinde şeyin bilinemeyeceğini iddia etmesi gerçekten felsefi açıdan önemli bir sorundur ve üzerinde düşünülmesi gerekir. Bu açıdan anılan sorun elbette ciddiye alınmalıdır. Ayrıca, kimi felsefecilerin, sözcülemi Moore'un yaptığı gibi, iki elimi çırpıyorum, bakın işte gerçek deyip, savı kanıt saymak da doğru gözükmemektedir. O halde ne yapmak gerekmektedir? Kanımca bu felsefi soruna verilecek en temel yanıt, gerçekliğin varlığının içimize derinlemesine yerleşmiş içgüdüsel bir inanç olduğunu kabul etmektir. Biz bu inanç sayesinde yaşamımızı sürdürüyoruz, bilim, sanat, felsefe ve din gibi düşünsel etkinliklerde bulunuyoruz. Bu yüzden, postmodern felsefede gündeme gelen dışsal gerçekliğin ve ontolojik nesnellüğün inkarının, aslında modern uygarlığımızın temeline oturan epistemik nesnellığe, akılcılığa ve doğruluğa yapılmış bir saldırı olarak görmek gerekmektedir. Birçok dil, edebiyat, hatta ülkemizde de yürürlüğe konan yapılandırmacılık gibi eğitim kuramlarının, geleneksel doğruluğun, epistemik nesnellüğün ve akılcılığın altını oymaya çalışmasının büyük oranda dışsal ya da nesnel

gerçekliğe karşıt kanıtlara dayanması tesadüf olmasa gerektir. Akıl dışıcılığa yol açan bu durumla mücadele etmenin ilk adımı, dışsal gerçekliğe yönelik argümanların çürütülmesi ve dışsal gerçekliğin hem söylem tarzımızın hem de varlığımızın temeline oturan içgüdüsel ve yaratıcı bir inanç olduğunun dillendirilmesinden geçtiğini unutmamak gerekir. Dışsal gerçekliğin reddi, bilim, felsefe, sanat gibi insani etkinliklere olanak bırakmadığı gibi, bu etkinlikleri yapacak bir özneye de olanak bırakmamaktadır; zira öznenin de dışsal gerçekliği tartışmalı hale gelmektedir. Felsefi spekülasyonun, uyuşturucuya dönüştüğü ilginç argümanlardan birisi, hiç kuşkusuz, ‘gerçeklik yoktur, olsa bile bilemeyiz, bilsek bile başkalarına bildirilemez’ diyen Eski Yunanlı Gorgias’ın nihilizmidir ve öyle anlaşılıyor ki postmodern felsefe –eğer felsefe denilebilirse- bunu yeniden diriltmeye çalışmaktadır.